

NAGY IMRE

PANNONIA KÉT ARCA

*Pécsi irodalom
a huszadik század első felében*

KRONOSZ KIADÓ

A *Pannonia két arca* című könyv a 20. század első felének pécsi irodalmi műveltségét tárgyalja, olyan írók életművével foglalkozik, mint Fülep Lajos, Várkonyi Nándor vagy Kodolányi János, akik a magyar irodalom kiemelkedő szerzői. A könyv első felében (*A hatodik torony*) a szerző az egykori pécsi bölcsészkar neves professzorainak (mások mellett Halasy–Nagy József, Kerényi Károly) és egykori hallgatóinak, köztük Weöres Sándornak a munkásságával foglalkozik. A könyv második részében a szerző a *Sorsunk* című folyóirat évtizedének és Csorba Győző indulásának bemutatása mellett a tragikus sorsú Ormánságra tekint, a fogyó népesség, az „egyke” világát veszi szemügyre Kodolányi János ellentmondásosan megítélt munkásságát bemutatva, szembenézve a magyar sorskérdésekkel (*A magyar „Átokföld”*). A szerző Kodolányi mellett portrét rajzol az ormánsági néprajz tudósáról, Kiss Gézáról, valamint a mesekutató Berze Nagy Jánosról.

A könyv szerzője Nagy Imre irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a Pécsi Tudományegyetem professor emeritusa. Kutatási területe a felvilágosodás és a romantika irodalmának, színházművészetének vizsgálata. A pécsi témán kívül, amelyet korábban *Öttorony* című könyvében tárgyalt (Kronosz, Pécs, 2013), az utóbbi két évtizedben Katona József munkásságával foglalkozott. A „Katona József korai (*Bánk bán* előtti) drámáinak kritikai kiadása” című projekt témavezetőjeként munkatársaival együttműködve öt kötetben adta ki a jeles drámaíró munkásságával kapcsolatos kutatási eredményeit (Balassi Kiadó, Budapest, 2017–2024).

6500 Ft

9 786156 604767

NAGY IMRE

PANNONIA KÉT ARCA

Pécsi irodalom
a huszadik század első felében

Tanulmányfüzér

Printer Csabónak,
meghísvény e könyv
előmunkálatai és sajtó
aló rendezése során
nyújtott segítségéért. Szeretettel
Pécs, 2025. nov. 21.

Nagy Imre

KRONOSZ KIADÓ

Pécs, 2025

A könyv megjelenését támogatta

a Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

és a Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Területi Bizottsága

MTA PÉCSI TERÜLETI BIZOTTSÁGA

A borítófotón Várkonyi Nándor látható a Rókus-dombon.

A képet fia, Várkonyi Péter készítette 1968-ban.

(Az eredeti fekete-fehér fotó utólag, digitálisan színezett változata.)

A névmutatót készítette

TÓTH ADRIENN

Olvasószerkesztő

BELLUS IBOLYA

ISBN 978 615 6604 76 7

© Nagy Imre, 2025

© Kronosz Könyvkiadó Kft., 2025

ELŐSZÓ

Amikor a jelen munkám előzményének tekinthető *Öttorony* című könyvem előmunkálatait végeztem, rá kellett jönnöm, hogy annak a történetnek az elbeszélése, amit pécsi irodalomnak, illetve pécsi irodalmi műveltségnek nevezek, csak a városi léttel kapcsolatos kulturális intézmények alapján lehetséges. Csakis így léphettem s léphetek túl az életrajzi és lokális tények összegyűjtésének és előszámlálásának pusztá kényszerén. Ezek ugyanis a legtöbb esetben véletlenszerűek, nem alkotnak történeti folyamatot. Tényei egymás után, de nem egymásból következnek, nincs köztük lényegi kapcsolat.

Pécs esetében az évszázadok során öt kultúrával kapcsolatos, műveltséget teremtő, inspiráló intézményt találtam. Ezek: az 1009-ben Szent István által alapított püspökség, a középkori, Nagy Lajos királyunk által létrehozott egyetem, a Klimó György püspök áldozatos munkájával megteremtett könyvtár, valamint az újabb századokban ezekhez csatlakozott színházi intézmény és a sajtó. Ezek adtak keretet és szellemi tartalmat a Pécsen létrejövő műveltségnek, az inspiráció mellett egzisztenciát is biztosítva a hozzájuk tartozó szerzőknek. Nemcsak a közismert pécsi jelképre gondoltam tehát, amikor 2013-ban megjelent könyvemnek a fentebb említett címet adtam, az imént felsorolt öt intézményre is utalni szándékoztam, s főként erre.

Az intézményekre alapozott elképzelésem maga után vont egy fontos, ám nem kevés gondot okozó döntést, mely szerint – az újabb időkben, sőt a 20. századdal foglalkozva is – a literatúrának a szépirodalomnál tágabb fogalmával kell dolgoznom, bevonva témakörömbe a tudományos munkákat is: nevezetesen a történeti, filozófiai, nyelvészeti, sőt természettudományos alkotásokat. Az írói pályák vizsgálatának feladatát ki kellett tehát terjesztenem tudói életművek, munkák bemutatására. Ez a belátásom leginkább jelen könyv írása során jelentett számomra különösen nagy feladatot, amely a pécsi irodalom történetét viszonylagos részletességgel – táblóba rendezett

portrék (jelentős részben tudós portrék) sorával – 1923-tól 1948-ig beszéli el. A szerb megszállás alól felszabadult város befogadta a Felvidékről elmenekült Erzsébet Tudományegyetemet, amelynek bölcsészkarja 1923-ban kezdte meg működését. Az a két évtizednél alig hosszabb időszakasz, amelynek során a pécsi bölcsészkar létezett, a város műveltségének egyik jeles korszaka. Olyan kiváló professzorok dolgoztak s alkottak itt, mint, csak néhányat említve, a művészettörténész Fülep Lajos, a filológus Tolnai Vilmos, az irodalom kutatásának új utat kijelölő Thienemann Tivadar, vagy a filozófus Halasy-Nagy József, valamint a mitológiatörténész Kerényi Károly. És olyan, később a magyar irodalom neves szerzőivé váló hallgatók bontogatták itt szárnyaik, már jeles műveket is megírva (ismét csak néhányukat említve), mint Tatay Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil, Weöres Sándor és Csorba Győző. Az egyetemhez kötődő folyóiratok közül pedig elsősorban a szellemtörténeti irányultságú *Minerva*, továbbá a tudományok szélesebb körét felölelő *Pannónia* említendő, valamint a hozzájuk kapcsolódó szellemi műhely.

Bőven van tehát elbeszélni való. De mielőtt ennek nekifogok, jeleznem kell, hogy látásmódom irodalomtörténeti mivoltomból fakad. Nem vagyok filozófus, művészettörténész, folklorista, sem a kultúra históriájának művelője, vagy nyelvész (mint ahogy annyi más sem vagyok), csupán e tudományok iránt érdeklődő irodalmár. Ezért, főként a tudósi pályák értékeléssel társuló bemutatása számomra (a tévedés és félreértés lehetőségét sem kizáró) kockázatot is jelentett, s erre figyelmeztetnem kell a könyv olvasóit. Azért vállaltam mégis a jelzett nehézségeket, mert munkám során sokat tanulhattam, izgalmas szellemi kalandokban lehetett részem, s képzeletben találkozhattam a feltárt és bemutatott szövegek szerzőivel, ami maradandó élményt jelentett számomra. Könyvemben ezt az élményt szeretném átadni olvasóimnak.

Tájékoztatásul s az időbeli elrendezés megvilágítása érdekében megismétlem, hogy a 20. századi pécsi irodalomtörténet első szakasza, amelynek elbeszélésére vállalkozom, a kezdetül kijelölt 1923-tól 1941-ig, a pécsi bölcsészkar megszűntetéséig, a város legjelentősebb szellemi műhelyének elvesztéséig tart. Az általam szintén felvállalt második szakaszt az 1940-es évek jelentik, ez a *Sorsunk* című folyóirat (1941–1948) csonka évtizede. Ezekben az években jelentek meg a folyóirat szerkesztőjének, Várkonyi Nándornak fő művei: irodalomtörténeti szintézise (1942), továbbá a *Sziriat oszlopai* első változata (1942) és a *Magyar Dunántúl* (1944). Várkonyi életműve természetesen nem rekeszthető a negyvenes évek keretei közé, visszanyúlik az egye-

temi korszakba, ahol doktorátust szerzett, s amelynek oktatója volt, s hozzátartozik az 1948 utáni szakaszhoz is. (Az irodalomtörténeti korszakolás nem hentesbárd és fűrészkészítés alkalmazásával történik.) Erről a tárgyról 2017-ben már publikáltam egy monográfiát, amelyben Várkonyi irodalmi kapcsolatrendszerét is tárgyaltam. Ezt az időszakaszt jelen könyvben, nem akarván ismételni magamat, csupán a *Sorsunk*-ról szóló tanulmány és Csorba Győző korai pályaszakaszával foglalkozó két dolgozat képviseli. Ami utána jön, annak tárgyalása már nem e munka vállalt feladata, erről csupán egy előrepillantásra tehetek kísérletet a jelenkorig, nagyjából 1980-ig e könyv epilógusában. (Bertók Lászlóról publikált két könyvem [1995, 2015] segítségével az Olvasó kiegészítheti ezt a vázlatot.) Ez az anyag képezi a könyv második részét. Annak első felét. A második felét a pécsi bölcsészkar tevékenységével nagyjából szinkron baranyai jelenség adja: az Ormánság témája, Kodolányi János pályájának első szakaszával.

A pécsi téma tehát kétszeresen is kitágul. Mivel a pécsi irodalmi műveltség a 20. század első felében tágabb körű, mint a bölcsészkar tevékenysége, nekem is bővítenem kellett látókörömet; hadd utaljak a mesegyűjtő tudósra, Berze Nagy Jánosra. Ez főként a baranyai, kivált a nemzeti sorskérdéseket felvető ormánsági téma tárgyalását követelte meg. Ezért lett a könyv második részének a címe: *Kétarcú herma. A harmincas és negyvenes évek Pécsen és Baranyában*. Ennek a hermának nagyon különböző és mégis összetartozó arcai vannak. Ott a *Sorsunk*, itt pedig a sorsunk. Ott a magyar Athén álma, itt a magyar „Átokföld” valósága. Pannonia két arca. A nemcsak földrajzi értelemben vett Ormánság kérdése mind a néprajz (Kiss Géza), mind a szépirodalom területén (Kodolányi János) fontos műveket eredményezett. Az 1923-tól 1941-ig, illetve 1948-ig (az ötvenes évekig) terjedő részt tehát kettős optikával, az irodalmi események két szálon való követésével beszélem el.

Ez a könyv tanulmányokat közöl, amelynek alcímében a „tanulmányfüzér” műfaji megjelölés szerepel, kifejezve azt a reménységet, hogy a rokon témájú írások, tárgyak szerinti egyidejűségük által kiélezett ellentétes tónusaikkal, valamely nagyobb egységbe állnak össze. Ennek a vágyamnak a jelzésével köszöntöm az Olvasót!

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton mondok köszönetet Gutai Csillának, a PTE Egyetemi Levéltár munkatársának, aki hatékonyan segítette egyetemtörténeti kutatásaimat. Köszönet illeti Pintér László könyvtárost, aki könyvem képanyagának összegyűjtésében volt segítségremre, továbbá Gajdó Tamást, az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet munkatársát, aki a Kodolányi színműveinek fogadtatását tárgyaló fejezethez járult hozzá fontos adalékokkal. Hálás vagyok Font Mártának, a Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Területi Bizottsága alelnökének támogatásáért: az ő bizalmát, bátorítását kezdettől fogva élvezhettem. Ugyancsak köszönöm anyakarom, a PTE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara vezetésének támogatását. Köszönet illeti kollégámat, Jankovits Lászlót, aki a szöveg gondozásában segített, Ágoston Zoltán főszerkesztőnek pedig köszönöm, hogy a *Jelenkorban* közölhettem először könyvem egyetem-történeti részének fejezeit.

A PÉCSI IRODALOMTÖRTÉNET KONCEPCIÓJA

KÉRDÉSFELTEVÉSEK ÉS VÁLASZLEHETŐSÉGEK –
VISSZANÉZVE ÉS ELŐREPILLANTVA

Mit nevezhetünk pécsi irodalomnak?

A kérdés más szavakkal úgy tehető fel, hogy miként határozhatjuk meg a szövegek azon körét, amelyet Pécshez köthetünk. Persze, adódik a kézenfekvőnek látszó válasz: azok a pécsi szövegek, amelyek itt keletkeztek, vagy amelyek valamely egyéb módon (például tematikus szempontból) köthetők a városhoz, és azok tekinthetők pécsi írónak, akik itt születtek, itt haltak meg, vagy legalább életük egy szakaszát Pécsen töltötték. Ez a szempont valóban mellőzhetetlen, de mégsem érhetjük be a sokszor véletlenszerű életrajzi események által képezhető kronológiai jegyzékkel. A helyzet több szempontból is bonyolultabb. Például Telegdi Miklós nem élt Pécsen, soha nem is járt a városban, de a török hódoltság idején pécsi püspök volt, és műveinek címlapján szerzőségének megjelölésekor nyomatékosan hangsúlyozta, hogy ő Pécs püspöke. Munkái vajon kirekeszthetők-e a pécsi szövegek köréből? Nyilvánvalóan nem. A lokális kötődés hiányát felülírja a szellemi, intézményi kapcsolat. A tárgykör vizsgálatának több ehhez hasonló nehézségével találkozunk. Arról nem is beszélve, hogy az irodalmakat egy-egy nyelvközösség hozza létre, viszont a magyar nyelven belül nincs olyan pécsi vagy baranyai nyelvváltozat, amelyet egy sajátos, a többitől elkülöníthető irodalom termőtalajaként vehetnénk számításba. A baranyai, ormánsági ízek még Kodolányi János regényeiben is csupán stílustényezők, beszédsajátosságok, lexikai és grammatikai elemek, amelyek nyelvi szempontból jellegzetessé teszik, de nem választják el, mondjuk

A vas fiait vagy *A Szép Zsuzskát* a magyar nyelvű szövegek halmazától. Ebből a csapdahelyzetből úgy juthatunk ki, ha a pécsi irodalom kérdésére adandó válasz előtt egy másik, tágabb érvényű kérdést is felteszünk.

Mi a város?

A *Királyok Negyedik Könyvében* az elbeszélő beszámol egy igen elgondolkodtató eseményről. Rábsáke, az asszír uralkodó főpohárnoka és hadvezére hódító sereg élén megérkezik Jeruzsálem falaihoz, hogy feltétel nélküli megadásra szólítsa fel a várost. Ezékiás, Júda tizenharmadik királya küldöttséget meneszt a hódító fogadására. A tárgyaláson Rábsáke, úgy tűnik, eléggé meglepően, zsidó nyelven kezd beszélni (ő maga vagy a tolmács által), amit a küldöttség tagjai, látszólag még váratlanabban, elhárítanak, mondván, tárgyaljanak szíriul, ők értenek azon a nyelven. A jelenet itt válik felettébb tanulságossá. A zsidók tudják, hogy a túlerő ellen nem képesek megvédelmezni hazájukat. De azzal is tisztában vannak, hogy a városuk nem csupán kövekből, utcákból, terekből és házakból áll, van egy szellemi városuk is, az ott élők hagyományait hordozó szavakból megalkotva, és abba nem akarják beengedni a betolakodót. A történet számunkra, akik a város szó igazi jelentését kutatjuk, irányjelző üzenetet hordoz. Minden igazi városnak van szellemisége, lelke, amelyet polgárai mentális városként őriznek magukban. Pécs lelke nyilván összefügg az ezeréves püspökséggel, Janus Pannonius és Szatmári György humanista kultúrájával, és azokkal a polgári törekvésekkel, amelyek a hagyományok őrzése mellett a várost mindig fogékonnyá tették az új művészeti irányzatokra. A 20. század második és harmadik évtizedének fordulóján például Pécs avantgárd törekvéseknek adott otthont, amelyek a magyar modernizmus sajátos változatát hozták létre. Az említett szellemi jelenségek hátterében – a humanistáktól a pécsi modernekig – egy-egy intézmény áll. A humanisták esetében az egyházmegye, a moderneknek a Pécsi Művészkör és a *Krónika* című lap. A város szelleme az intézmények testében lakozik. Ilyen értelemben egy várost intézményei teszik azzá, ami. E téren tanulságos lehet Jürgen Habermas elmélete a polgári nyilvánosság szerkezetéről, valamint Jurij Lotman és mások munkái a város szemiotikájának problémáiról. Az intézmények egy része kultúrát is teremtet, és lehetőségei szerint egzisztenciát biztosít a műveltség alkotóinak. Pécs esetében, mint már mondtuk, de ez oly fontos, hogy megismételjük: öt efféle

intézményt találunk. Ilyen a *pécsi püspökség*, a katolikus egyház helyi szervezete, az *egyetem* és a *könyvtár*, amelyek az egyház kebelében jöttek létre, az előbbi Vilmos püspök, utóbbi Klimó György révén, hogy később világi célokat szolgáljanak, majd e három intézményhez a 19. században két újabb csatlakozik, a *színház*, a hivatásos színjátszás otthona, és a *sajtó* a lapokkal, folyóiratokkal, irodalmi fórumokkal. Ezzel kiteljesedik a kultúrát, azon belül az irodalmat tápláló intézmények struktúrája. Korábbi munkánk címe – *Öttorony* – erre az intézményi szervezetre utal, miközben a jól ismert pécsi jelképhez is kapcsolódik. És így juthatunk el a pécsi irodalom fogalmának lehetséges értelmezéséhez. A pécsi irodalom ezekhez az intézményekhez kötődik, ezek alakulása mentén jön létre, ami a kronológiai szemponton túl ennek az irodalomnak a belső tagolódását, differenciálódását és szellemiségének meghatározását is megkönnyíti. És lehetővé teszi az irodalmi alapviszony, a szerző–mű–közönség kapcsolatának, e kapcsolat változásának árnyaltabb megfigyelését. Itt azt is figyelembe kell venni, hogy ezek az intézmények általában lokálisan a városhoz kötődnek, de adott esetben el is szakadhatnak attól, szellemiségük megőrzésével. Ez történt a püspökséggel a hódoltság idején. Ugyanez megtörténhet a szerzők egyéni életében is. Szenteleky Kornél, a „Délvidék Kazinczyja” már gyermekkorában elkerült Pécsről, de nem csupán szülőháza áll itt, ideköti őt irodalmi kapcsolatainak egy része is. Illyés Gyula a 20. század második felében úgy lett a Pécsi Nemzeti Színház „házi szerzője”, hogy nem Pécsen élt, de színműveinek egy részét a színház számára írta, azzal szorosan együttműködve. Megjegyzem, hogy a méltán híres Zsolnay gyár értékes iparművészeti tevékenységet folytatott, de irodalmi inspirációt csak témaforrásként, emlékké, fikcióvá formálva képezett.

Irodalom vagy irodalmi műveltség?

A pécsi irodalom intézményi szempontú vizsgálatának három következményével kellett számolnunk az *Öttorony* írásakor, amelyek az irodalom nyelvét és a szövegek halmazának terjedelmét, valamint a periodizációt illetik. A nyelvi kérdés egészen a polgári korszakig nem tekinthető elsődleges szempontnak. A pécsi irodalom a 18. század végéig lényegében egyházi irodalom volt, s szövegeinek zöme latin nyelven készült, ami az idetartozó szerzők számára nem számított idegen nyelvnek. A török időkben pedig Pécsen élt

Pecsevi Ibrahim, aki nevezetes művét törökül írta, később pedig ide kötődött Miroslov Krleža, aki pécsi diák volt, s a horvát irodalom klasszikusaként több művében is pécsi emlékeit dolgozta fel, így *Temetés Terézvárott* című elbeszélésében. Ezek a művek szerintünk valamely módon a pécsinek nevezett irodalom területéhez tartoznak. Az általunk számba vett szövegek köre tágabb, mint a magyar nyelven keletkezett művek köre. Az intézményi alapon felfogott irodalmat, másfelől, célszerűbb a szépirodalom körénél is tágabban értelmezni. Ez a régi századokban természetes, de a fogalom szélesebb horizontját a későbbiek szempontjából is tanácsos megőrizni. Ezért „pécsi irodalom” helyett „pécsi irodalmi műveltségről” beszélünk, Horváth Jánostól kölcsönözve a terminust. Így kerül be a mi irodalmi panteonunkba, többek között, a Szepesy Ignác püspök által készítettetett ötkötetes bibliafordítás, s válnak részévé Mátyás Flórián nyelvészeti dolgozatai, új könyvünkben pedig a két világháború közötti pécsi egyetem professzorainak, Kerényi Károlynak, Thienemann Tivadarnak, Fülep Lajosnak és Várkonyi Nándornak a munkái. Ez utóbbinak életműve nélkül Weöres Sándor munkássága, különösen ennek pécsi szakasza sem értelmezhető. Ebből fakadóan az irodalmi szövegek vizsgálatát a műveltség, a művészetek szélesebb összefüggésrendjébe kell ágyazni. Ezért helyesnek láttuk figyelmünket kiterjeszteni az iskolarendszer alakulására, a képzőművészet és a zene helyi fejleményeire. Szólnunk kellett az irodalom kontextusaként Pécs zenei műveltségéről, a Zsolnay gyár és szecessziós iparművészeti termékeinek jelentőségéről, az 1920-ban alakult Pécsi Művészkör tevékenységéről, valamint a Bauhaus Pécsről indult mestereiről, annál is inkább, mert például Molnár Farkas szoros kapcsolatot ápolt a pécsi avantgárd lappal, a *Krónikával*, s az *U-színház* tervével (és Palasovszky Ödön Zöld Szamár Színházának munkatársaként) közvetve az irodalomhoz is kötődött. Periodizációnk is az intézményi struktúra alakulásával, változásával függött össze. A kezdőpont 1009, a püspökség megalapítása Szent István által, munkánk végpontja pedig 1923, amikor az elszakított Felvidékről elmenekült Erzsébet Tudományegyetemet a város befogadta, s az megkezdte működését, ami szellemi értelemben új helyzetet teremtett a Mecsek alján. A cezúrát pedig 1780-ban találtuk, amikor Pécs elnyerte a szabad királyi város címet, miáltal lehetőség nyílt a polgári intézmények (nem nehézségek nélküli) megteremtésére. Az 1780 előtti szakasznak *A magyar Athén* címet adtuk, az 1780-tól 1923-ig terjedő időszak tárgyalása fölé pedig ezt a címet írtuk: *A déli védbástya*. Mindkét címet korabeli szövegekből idéztük. Ez volt a

korábbi könyv, az *Öttorony* két része. 1923 tehát nemcsak a vége egy korábbi folyamatnak, kezdete is valami újnak. Erről az újról szól jelen könyvünk.

Folyamatosság vagy megszakítottság?

Az irodalomtörténet bonyolult hatásviszonyok rendszere, kétirányú folyamatosság. Korábbi szövegek hatással lehetnek későbbi szövegekre, utóbb keletkezett művek befogadói tapasztalatai pedig befolyással vannak előbbi szövegek értelmezésére. Pécs irodalmi műveltsége ebből a szempontból két szakaszra tagolódik. Az 1923 előtti korszak történetében inkább a megszakítottság érvényesül. A középkori egyetem nem volt hosszú életű, s 1543-ban török csapatok foglalták el a várost, amely hamarosan egy balkáni, vegyes lakosságú település arculatát öltötte. Ehhez tudnunk kell, hogy Pécs a magyar nyelvterület és kulturális régió déli peremén található, amely jelenthetett nyitottságot Dél felé, mint a humanista korszakban, máskor viszont, a határok átrendeződésével a végvárba zártság szituációját eredményezte. A város excentrikus elhelyezkedése következtében kétszer is – a török hódoltság és a szerb megszállás (1818–1921) idején – átkerült a magyar régió déli sávjából a balkáni terület északi vidékére (ami a negatív következmények mellett sajátos színekkel is bővítette Pécs szellemi arculatát). A város törökök alóli felszabadulása után szinte mindent előlről kellett kezdeni. A források szerint 1686-ban Pécsnek nem volt polgári lakossága. 1921-ben, ha nem is ilyen drámai módon, de szintén újra kellett kezdeni a műveltség formálását. A „pécsi avantgárd” baloldali érzelmű képviselői távoztak a városból, s az intézményi struktúra is átalakult. E megszakítottságok következtében a pécsi irodalmi műveltség történetét 1923-ig keresztmetszetek sorából kellett felépíteni, s ennek a formának rendelni alá a folyamatosság kitapogatható hajszálereit. 1923-mal, az Erzsébet Tudományegyetem megtelepedésével (és a Janus Pannonius Társaság megalakulásával, valamint a *Sorsunk* című lap megjelenésével) megváltozik a helyzet. A szellemi élet olyan közege jön létre, amelyben a professzorok és az irodalommal foglalkozó hallgatók (Tatay Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil, Weöres Sándor, Csorba Győző és mások) valamilyen módon összefüggő szövegvilágot hoznak létre, vagyis megvalósul egyfajta irodalmi élet, amely olyan irodalomtörténeti vizsgálódás tárgya lehet, amiben a hatások szövevénye tágabb horizontú hosszmeteszet megrajzo-

lását teszi lehetővé. A kép először 1941-ig, a pécsi bölcsészkar felszámolásáig, illetve 1948-ig, a *Sorsunk* megszűnéséig fog terjedni. És a folytatás? A rendszerváltozásig? Az 1989-es zárókő mellett szólna, hogy ekkor a kultúrával kapcsolatos intézményi szerkezet bővült ugyan, bár struktúrája lényegében nem módosult, viszont alapvetően megváltozott az intézmények arculata és társadalmi közege. Ám az életművek alakulása (Csorba Győzőé, Bertók Lászlóé) átívelődik a közelmúltba és a jelenbe. De ennek a folytatásnak az elbeszélésére könyvünk már nem vállalkozik.

Regionális nézőpont és egyetemes magyar kontextus

Végül fel kell tenni ezt a kérdést is: mi értelme van az efféle regionális szemléletű koncepciónak? Felvetődhet, hogy olyan témával foglalkozunk, ami voltaképpen nincs is. Pedig van. Weöres Sándor itt élt tíz évig, fontos korai köteteit itt jelentette meg, atyai barátja, Lovász Pál haláláig itt lakott, levelezésük korpusza itt hagyományozódott. És mindketten szoros kapcsolatot ápoltak Várkonyi Nándorral. Ez csak egy példa a lehetséges *van* állítása mellett. A konkrétabb válasz: a közeli nézőpontból, mintegy nagytőlencse alatt, olyan jelenségek is megfigyelhetővé válnak, amelyek nagyobb távlatból kiesnének a szemléleti horizontból. (Így fedezte fel Weöres Sándor és Károlyi Amy „a kiskorú, tragikus pécsi madonnát”, Karay Ilonát.) Ez a módszer nem csupán elfelejtett vagy tudomásul sem vett szövegek felfedezését teszi lehetővé, de gazdagíthatja a számon tartott művek értelmezését is. A magyar irodalom egészének képe valójában ilyen regionális elemzésekből áll össze. De ez a történeti megismerés nemcsak a résztől halad az egész felé, hanem fordítva is, miáltal sajátos gondolati kör keletkezik. Ezért, valamint az arányok megőrzése céljából, mindig ki kell tekintenünk a magyar irodalom egészére, s ebben a kontextusban lehet elhelyezni a pécsi szövegeket. A regionális szempont tehát nem jelenthet beszűkült provinciális érdeklődést. Janus Pannonius vagy Babits Mihály életműve a magyar irodalom egyetemes értéke, Pécshez való kötődésük magyarázó szempont lehet pályájuk alakulásához, s adalékokkal szolgálhat értékelésükhöz. A pécsi humanisták hazai és külföldi kapcsolatai, az egyházmegye lokális kötődésen túlmutató spirituális szelleme, és nem utolsósorban az egyházmegyének a városon túl-

terjedő területi viszonyai a látókört amúgy is tágabbra nyitják. A délvidéki irodalommal való kapcsolat, vagy Pécs és a horvát irodalom összefüggései az összehasonlító irodalomtörténet módszereinek alkalmazását is lehetővé teszik. De a belső kapcsolatok tisztázása is fontos, jelesül a Budapesthez való viszony: mert a „pécsi irodalomhoz” elsőrendűen azok a művek tartoznak, amelyek „odafönt” is megállják a helyüket. Az Erzsébet Tudományegyetem professzorainak munkássága, például Thienemann Tivadar szellemtörténeti műve, az *Irodalomtörténeti alapfogalmak* (1930), vagy Kerényi Károly *Gondolatok Dionysosról* című tanulmánya (1935) a magyar művelődéstörténet része. Ahogyan Kodolányi János *Ormánság* című könyve (1940) és önéletrajzi emlékgregényei (1925–1935) szintén a magyar irodalom egészéhez tartoznak. Valójában nincs lent és fönt, mert ez csak lakóhely kérdése. Magyar irodalom van: Pesten, Szegeden, Pécsen, Kolozsváron, Marosvásárhelyen és San Diegóban. És Gombosszegen. És Újvidéken vagy a Palicsi-tó mellett. Az egészből kiindulva juthatunk el a régiókhoz. A városokhoz, a régiókhoz, mert azok, sejtésünk szerint, egyre nagyobb szerepet fognak játszani a későbbiekben. Itt persze, részletkutatások is várnak ránk. A részleteken túl (de szükségképpen azokon túl) így vezethet el bennünket Pécs lelke a pécsi irodalmi műveltség szellemének, értékeinek megértéséhez. A 20. században is. És mindig a magyar irodalom egészére pillantva.

Tartalom

Előszó	9
Köszönetnyilvánítás	12
A pécsi irodalomtörténet koncepciója. Kérdésfeltevések és válaszlehetőségek – visszanézve és előre pillantva	13

ELSŐ RÉSZ

A HATODIK TORONY

A pécsi bölcsészkar két évtizede, 1923–1941

„Micsoda az ember?” Halasy-Nagy József, a filozófia pécsi professzora	23
Tolnai Vilmos és a filológia művészete	39
„Kezdetben vala a mondat”. Klemm Antal, a magyar nyelvtörténet pécsi professzora	55
A szóhagyománytól a nyomtatott könyvig. Thienemann Tivadar, az irodalomtudomány pécsi professzora	69
Fülep Lajos, a művészet filozófusa	84
A legenda nyomában	84
„Lombkoronák lépcsős theátrumában...” Fülep Lajos Baranyában	106
„A mitológia szövetének nincs szegélye”. Kerényi Károly a pécsi bölcsészkaron	129
A Mecsek utcától a Flórián kocsmaig. Akik a pécsi egyetem hallgatói voltak: Tatay Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil, Takáts Gyula és Dénes Tibor (<i>Négy íróportré</i>)	149
„...mi ültünk a pulpituson”	149
Művész és földműves. Tatay Sándor és Pécs	151
„Grandpierre szekrényében szellemek laknak”. A pécsi motívum az életmű szöttezésében	163

Csu Fu és a fügefák. Takáts Gyula és a déli folyosó	177
„Az ember milyen volt?” Dénes Tiborról	186
A Batsányi János Társaság a pécsi bölcsészszéken...	
és a Társaság utóélete: Fejtő Ferenc, Kováts József	
és Kardos Tibor (<i>Három újabb íróportré</i>)	191
Találkozás Taorminában	191
Pécstől Budapestig, majd Párizsig. Fejtő Ferenc	195
Egy erdélyi polgár Pécssett. Kováts József	207
A humanizmus vonzásában. Kardos Tibor	
munkásságának pécsi gyökerei	220
Weöres Sándor pécsi évtizedéről	239

MÁSODIK RÉSZ KÉTARCÚ HERMA

A harmincas és negyvenes évek Pécssett és Baranyában

I. A SORSUNK ÉVTIZEDE

Sziget és oázis. Várkonyi Nándor és a <i>Sorsunk</i>	263
Az aggodalom kiáltása. Csorba Győző halálpóétikája	
(Költészete 1955-ig)	278
A „négyéltű nincs-gépezet” és az archívum vágya.	
Csorba Győző apakomplexusa	295

II. A MAGYAR „ÁTOKFÖLD”

„Pásztor voltam”. Kiss Géza és az Ormánság néprajza	309
Kodolányi János Ormánsága. Mítosz, narratív modell, sorsparadigma	
(Publicisztika, memoár, emlékgregények, színművek)	324
Bevezetés	324
Egy mítosz építőkövei. Kodolányi eszméi –	
publicisztikája tükrében	328
A rekonstruált mítosz szereplői.	
Kodolányi önéletrajzi műveiről	341

Az Ormánság-ciklus és a korai novellák	349
Emlékregények	355
Színpadi művek	362
Berze Nagy János, a népi hagyományok gyűjtője és a népmesék kutatója	370
A meséről	370
A népköltészetéről	373
A szerző életében publikált művek	377
Posztumusz művek	381

EPILÓGUS

„Mert Pécs a maga múltjával valóban urbs volt”.	
Zárókép konkáv tükörben	387
A tájékozódási pont kijelölése	387
Visszapillantás: a pécsi irodalom hosszmetszete	391
Visszapillantás és keresztmetszet	404
Pécs mint szöveg	414

FÜGGELÉK

1. Halasy-Nagy József 1923 és 1941 között tartott egyetemi előadásainak jegyzéke félévi bontásban	421
2. Tolnai Vilmos 1925–26-os tanévtől az 1936–37-es tanév második félévéig tartott pécsi előadásainak és szemináriumainak jegyzéke	423
3. Klemm Antal pécsi bölcsészkaron tartott előadásainak és szemináriumainak jegyzéke tanévenként és szemeszterek szerint	425
4. Thienemann Tivadar pécsi egyetemen 1923-tól 1934-ig megtartott előadásainak jegyzéke	427
5. Fülep Lajos pécsi egyetemen 1931-től 1941-ig megtartott előadásainak jegyzéke	429
Névmutató	431
A korábban megjelent tanulmányok eredeti lelőhelye	439

Névmutató

Aarne, Antti 371, 382
Ablonczy László 363, 364, 366, 367
Abody Béla 405
Achs Károlyné 319, 320
Aczél Tivadar 151
Adelung, Johann Christoph 44
Adorján Veronika 70
Ady Endre 43, 65, 85, 89, 100–103, 160, 195,
206, 207, 210, 230, 331, 346, 424
Ágoston Zoltán 12
Alexander Bernát 24
Alexandriai Szent Katalin 224
Alfieri, Vittorio 429
Alszegehy Zsolt 53, 227
Altheim, Franz 139
Ambrus Zoltán 174, 213
Ámi Lajos 371
Andrásfalvy Bertalan 318
Anonymus 223
Áprily Lajos 207
Arany János 40, 47, 48, 50, 76, 289, 423
Arany László 370
Arató Károly 401
Arisztotelész 30, 32, 73, 421, 422
Assisi Szent Ferenc 105
Assmann, Aleida 419
Attila 63
Axel, Olrik 376

Babits Angyal 240
Babits Mihály 18, 88, 89, 94, 95, 143, 160, 233,
240, 340, 396, 415
Bacon, Francis 32, 197
Bahtyin, Mihail Mihajlovics 375
Bajcsa András (Holler Andor) 150, 177, 192,
194, 240
Bajcsy-Zsilinszky Endre 116, 209
Baksay Sándor 310

Balassi Bálint 205, 228, 229
Balázs Béla 85, 108
Balzac, Honoré de 216, 344
Bán Imre 224, 227–229
Banó István 381
Bánóczy László 188
Barátos Endre 151, 160, 240
Bárczi Géza 60, 63, 65
Bárdosi Németh János 400
Bartók Béla 89, 275, 331, 374
Bartucz Lajos 337
Bata Imre 162, 250
Bázsa Éva 368
Becker, C. H. 75
Bécsy Tamás 402
Béla, III. 223
Béládi Miklós 171–173
Bellini, Vincenzo 204
Bélyácz Katalin 141
Benedek Marcell 188, 213
Beneš, Edvard 207
Beniczky Péter 44
Benkő Loránd 60
Beöthy Zsolt 76
Berda József 160, 272
Bergson, Henri 89
Berrár Jolán 60
Bertha Bulcsu 153, 163, 401
Bertók László 11, 18, 244, 296, 388, 390, 391,
406, 407, 410, 412, 413
Berze Nagy János 11, 326, 370–384
Berze Nagy János, ifj. 377
Berzsenyi Dániel 40, 140
Bibó István 91, 275
Birkás Géza 43, 194, 281
Bisztray Gyula 366
Blaskovich Hanna 194, 245
Blaskovits Mária 240

- Blazsik Károly 192–194
 Bleyer Jakab 70
 Bodnár György 354, 355
 Bodor Aladár 366
 Boethius, Anicius Manlius Severinus 32, 33
 Bogáti Fazakas Miklós 395
 Bognár Cecil 34, 38
 Bogoly József Ágoston 39, 51
 Bolte, Johannes 376
 Bori Imre 250
 Bornemisza Péter 228
 Bouguereau, William-Adolphe 89
 Böhm Károly 27, 30, 422
 Börne, Ludwig 203
 Brandenstein Béla 29
 Braun Róbert 115, 116
 Brelich Angelo 131
 Brodarics István 389
 Bródy Sándor 213
 Buday György 207, 209
 Budenz József 63, 64, 67
 Bugát Pál 46
- Caesar, Caius Iulius 73
 Canterburyi Szent Anzelm 30, 32
 Catullus, Caius Valerius 132
 Cézanne, Paul 85, 90, 91, 107
 Chamisso, Adelbert von 83
 Chomsky, Noam 67, 68
 Clemenceau, Georges 207
 Colli, Giorgio 93
 Courbet, Gustave 100
 Croce, Benedetto 93, 94
 Culler, Jonathan 283
 Cusanus, Nicolaus 31
 Czine Mihály 154
 Czwittinger (Zwittinger) Dávid 76
- Császár János 110
 Csetri Lajos 45
 Csibi-Fekete Ágnes 135, 148
 Csiksz Sándor 309, 343
 Csók István 99
 Csokonai Vitéz Mihály 36
 Csorba Győző 10, 11, 17, 18, 150, 221, 233, 235, 236, 244, 245, 269–270, 274–276, 278–306, 325, 335, 336, 338, 388, 394, 400, 402, 403, 407, 413, 414, 417
- Csordás Gábor 194, 407, 408, 410, 411, 412
 Csősz Matild 326
 Csűrös Miklós 111, 329, 336
- da Rimini, Francesca 105
 Dante Alighieri 105, 221, 230–233, 429
 Darázs Endre 277
 Dénes Gizella 326
 Dénes Tibor 144, 150, 186–190, 209, 210
 Derrida, Jacques 296, 375, 414
 Descartes, René 28, 31, 33, 197, 421, 422
 Devecseri Gábor 131, 142
 Dilthey, Wilhelm 88
 Dobrovits Aladár 130
 Dolemann János 70
 Domokos Mátyás 153
 Dömötör Sándor 382
 Dömötör Tekla 130, 132, 227, 229
 Druzovics, Erika 206
 Dudith András 74, 392
 Dulánszky Nándor 387, 416
- Eco, Umberto 81
 Egry József 154
 Elek Artúr 111
 Eliot, T. S. 254, 282
 Endre, II. 223
 Engel Simon 23
 Eörsi (Örsi) Ferenc 150
 Erdélyi József 273, 361
 Erdős Renée 85
 Esterházy Péter 413
 Eszenyi Olga 367
 Evlia Cselebi 389, 395
- F. Csanak Dóra 111, 126
 Fáj Attila 132, 145
 Faludi Ferenc 44, 50
 Farkas Éva 323
 Farkas Gyula 331, 336
 Fedics Mihály 371
 Féja Géza 51, 201, 320, 337
 Fejtő Ferenc (Fischl Ferenc) 150, 163, 177, 192–207, 224, 225, 300
 Felvinczi-Takács Zoltán 242
 Ferdinándy György 190
 Ferdinándy Mihály 144, 145
 Ferenczy Károly 98

- Feszli Frigyes 95
 Ficzkó Gyula 151, 160
 Fischel Fülöp 195
 Fischer Béla 112
 Fodor András 123, 126–128, 277
 Fónagy Iván 253
 Font Márta 12
 Foucault, Michel 296, 375
 Földényi F. László 404
 Földes Anita 199
 Förster, Elisabeth 93
 Fráter György 230
 Freud, Sigmund 296
 Frye, Northrop 255
 Fucina Olga 160
 Fülepi Lajos 10, 16, 26, 84–128, 133, 175, 178,
 230, 232, 242, 310, 312, 326, 333, 389, 429
 Füst Milán 242, 344, 406

 Gajdó Tamás 12, 369
 Galsai Pongrácz 270, 404–406
 Gautier, Théophile 100
 Gellért Oszkár 104
 Genthon István 100
 George, Stefan 195
 Gerevich Tibor 338
 Gergei Albert 229
 Gergely Márta 160
 Gerő Ödön 388
 Giotto di Bondone 232
 Goethe, Johann Wolfgang von 73, 204, 427,
 428
 Gottsched, Johann Christoph 44
 Gragger Róbert 70, 76
 Granasztói Pál 87
 Groethuysen, Bernard 197
 Gulyás Pál 85, 138, 143
 Gutai Csilla 12, 34
 Gutenberg, Johannes 79, 80

 Gyarmathi Sámuel 63
 Gyomlay Gyula 135
 Györfly István 315
 Gyulai Pál 76, 423
 Gyűrő Klári 371

 Haas Mihály 395
 Habermas, Jürgen 14, 391

 Hagymási Bálint 226, 395
 Hajdú Péter 60, 64
 Hajnal Anna 179
 Halasy-Nagy József 10, 23–38, 119, 120, 135,
 174, 175, 178, 197, 210, 397, 421
 Hamsun, Knut 329
 Hamvas Béla 29, 124, 137, 157, 249–253, 255,
 265, 274, 280
 Hanák Tibor 142
 Hando György 393
 Harcos Ottó 240, 245, 269
 Harsányi Kálmán 105
 Havasréti József 79, 135
 Hebbel, Christian Friedrich 188, 427
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 197
 Heidegger, Martin 282, 285
 Heine, Heinrich 203, 204
 Heinrich Gusztáv 51, 76
 Hell Miksa 62
 Henszlmann Imre 97
 Herder, Johann Gottfried von 67
 Hevesi Sándor 103, 188
 Hidvégi János 311
 Hild József 95
 Hilmayer Rózi 195
 Hitler, Adolf 200
 Hodinka Antal 242
 Hofmannsthal, Hugo von 195, 206
 Holics Janka 340
 Holub József 75, 221, 242
 Hóman Bálint 76
 Honti János 370, 382
 Honti László 64
 Horatius, Quintus 40, 148
 Horthy Miklós 111
 Horváth János 16, 52, 71, 74, 77–79, 326, 393
 Horváth Viktor 406
 Hölderlin, Friedrich 195
 Huber Kálmánné 73
 Humboldt, Wilhelm von 67
 Hunfalvi Pál 63
 Husserl, Edmund 31, 197, 282
 Huxley, Aldous 214

 Ijjas Jankovich Antal 210
 Illyés Gyula 15, 85, 106, 115, 116, 201, 274,
 310, 399
 Ingarden, Roman 82

- István, I. (Szent) 9, 16, 145, 325, 392
 Izsó Miklós 95, 96, 99
- Jakobson, Roman 371, 374
 Jancsó Jolán 368
 Jankovits László 12
 Jánosy István 276, 277
 Janus Pannonius 14, 18, 225, 226, 232, 233, 389, 393–395
 Järventausta, Arvi 320, 334
 Jékely Zoltán 273, 292, 295
 Jócsik Lajos 274
 Jókai Mór 145, 165
 Joó László 368
 Joó Tibor 27, 72
 József Attila 195, 200–203, 280, 289, 312
 Juhász Ferenc 378
 Juhász Gyula 300
 Jung, Carl Gustav 138, 255
 Justh Zsigmond 213
- Kabdebó Lóránt 163
 Kaffka Margit 187, 188
 Kafka, Franz 206
 Kajdi János 111
 Kakas János 395
 Kalmár Ernő 151
 Kálnoky László 295
 Kálti Márk 223
 Kant, Immanuel 28, 31, 73, 197, 422
 Karácsony Sándor 331, 337
 Karay Ilona 18, 416, 417
 Kardos Tibor 146, 150, 191–193, 209, 210, 220–236, 275
 Károly Róbert 145
 Károly, IV. 70, 156
 Károlyi Amy 18, 126, 149, 398, 416, 417
 Károlyi Mihály 199
 Karthauzi Névtelen 80, 224
 Katkó István 280
 Katona Ferenc 188
 Katona József 48, 224, 423
 Katona Lajos 370, 375, 376, 381, 382
 Kazinczy Ferenc 44, 45, 140, 423
 Kecskeméti György 151
 Kecskeméti Pál 151
 Kemény Zsigmond 76
 Kende Sándor 400
- Kenyeres Zoltán 197, 243, 250
 Képes Géza 179
 Kerényi Ferenc 49
 Kerényi Grácia 130, 133
 Kerényi Károly 10, 16, 19, 26, 129–148, 175, 265, 326, 397
 Kerényi Magda 141, 146
 Keresztes Kálmán 321, 344
 Keresztury Dezső 174, 275
 Kézai Simon 223
 Kicsi Antal 197, 211, 212
 Kis Szabó Mihály 317
 Kisfaludy Károly 50
 Kiss Géza 11, 117, 309–323, 326, 332–334, 343, 344
 Kiss József 424
 Kiss Lajos 315, 333
 Kiss Tamás 369
 Kivi, Alexis 336
 Klebelsberg Kuno 25, 325
 Kleist, Heinrich von 195, 427, 428
 Klemm Antal 43, 55–68, 334, 425
 Klimó György 9, 15, 67, 393, 395
 Klopstock, Friedrich Gottlieb 44
 Kner Imre 104
 Kocsián Sándor 396
 Kocsis László 39, 53, 160
 Kodály Zoltán 240, 274, 318, 338, 378
 Kodolányi János 11–13, 19, 113, 116, 117, 263, 265, 269, 270, 273, 277, 297, 309, 311, 312, 320, 326–356, 359–369, 388, 400
 Kodolányi János, ifj. 328
 Kodolányi Julianna 328
 Kogutowitz Károly 311
 Koller József 393
 Kolozsvári Grandpierre Emil 10, 17, 149, 150, 163–166, 169, 170, 172, 174–178, 191–194, 197, 198, 207, 208, 215, 219, 246, 345, 397, 416
 Koltay-Kastner Jenő 119, 120, 144, 163, 208, 231, 232, 241
 Kolumbusz Kristóf 230
 Komoróczy Géza 65, 67
 Kopányi György 240
 Koppenbachi Vilmos püspök 392
 Koronghi Lippich Elek 84
 Kósa Lajos 209
 Kosáry Domokos 200

- Koszó János 34, 38
 Kosztolányi Dezső 214, 240, 255, 278, 397
 Kovács Imre 113, 114, 118, 201, 312, 320
 Kováts József 150, 163, 177, 178, 193, 197,
 207–220, 416
 Kölcsey Ferenc 45, 67
 Könyves-Tóth Erzsébet 365
 Krleža, Miroslav 16, 206, 388
 Krohn, Kaarle Leopold 376
 Kulcsár-Szabó Ernő 295
 Kun Béla 199
 Kuncz Aladár 216
 Kürthy György 103

 Lachmann, Karl 53
 Lackó Miklós 88, 138, 143
 Laczkó András 181
 Lajos, I. (Nagy) 223, 392
 Lakatos István 277
 Lakó György 64
 Lantos Miklós 323
 Laskai Osvát 229
 László Lajos 210
 Lázár Ervin 404–406
 Lechner Ödön 95, 96, 100
 Lehr (Lőrinczi) Zsigmond 40
 Lehr Albert 40
 Lehr András 40
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 422
 Lejeune, Philippe 156, 291
 Lengyel Balázs 291, 295
 Lesznai Anna 104
 Locke, John 31
 Losonczy Emma 376
 Lotman, Jurij 14, 414
 Lotz Károly 97
 Lovász Pál 18, 248–250, 254, 397, 401
 Lukács György 27, 72, 73, 85, 91, 92, 108, 138,
 146, 188, 189, 206
 Lukács Margit 365
 Lukácsy Imre 311
 Luxemburgi Zsigmond 223, 226
 Lükő Gábor 331, 337

 Macedonai László 395
 Madách Imre 423
 Madarász Viktor 97
 Magh, Johannes de (Magyi János) 67
 Mahler Ede 253
 Major Máté 106
 Makay Gusztáv 270, 297
 Makay Ida 407
 Makk Károly 161, 276
 Mann, Thomas 130, 135, 138, 139, 146, 147
 Mannheim Károly 108
 Marafkó László 241
 Márai Sándor 146, 174, 206, 264, 330–332,
 334
 Marcantonio, Angela 64
 Margócsy István 410
 Mária Terézia 204, 205
 Marót Károly 79, 146, 375
 Marton Frigyes 367, 368
 Márton Imre 209
 Martyn Ferenc 106–108, 125, 255, 274, 281,
 403
 Marx, Karl 28, 203
 Masaryk, Tomáš Garrigue 207
 Mason, Colin 128
 Máté Károly 73
 Matusz Gyula 151
 Mátyás Flórián 16, 395, 415
 Mátyás, I. 66, 230, 232, 233, 393, 415
 Medovarszki László 61, 62, 68
 Méhes Károly 407, 408
 Meliorisz Béla 407, 409–411
 Méliusz József 201, 345
 Mészöly Gedeon 311
 Mészöly Géza 98
 Mészöly Miklós 276, 402, 416
 Mezey Elemér 209, 210
 Mikes Lajos 341
 Miklós Andor 340
 Mikszáth Kálmán 165, 346
 Mirat, Crescence Eugénie 204
 Molnár Farkas 16
 Montaigne, Michel Eyquem de 31, 194
 Montinari, Mazzino 93
 Móra Ferenc 300
 Moravcsik Gyula 137
 Mórincz Virág 340
 Mórincz Zsigmond 174, 179, 202, 210, 278, 309,
 314, 319, 320, 331, 339, 340, 346, 355
 Munkácsy Mihály 98, 100
 Musil, Robert 206
 Muszty László 382

- Nagy Adorján 365
 Nagy L. János 36
 Nagy László 378
 Nagy Olga 372, 373
 Nagyfalusi Jenő 150
 Napóleon, Bonaparte 73
 Németh G. Béla 277
 Németh Lajos 85, 91, 94, 106
 Németh László 85, 88, 89, 137, 139, 140, 141, 143, 179, 313, 337, 338, 348, 366
 Nietzsche, Friedrich 85, 86, 89, 92, 93, 138, 144, 145, 195
 Nyírkállói Tamás 67
 Odorics Ferenc 253
 Ódry Árpád 103
 Oláh Miklós 389
 Orbán Ottó 162
 Ortutay Gyula 371, 373, 378, 381
 Osvát Ernő 341
 Ottlik Géza 177, 253
 Paál István 185
 Paál László 98
 Páger Antal 367
 Pákolitz István 400, 401
 Palasovszky Ödön 16
 Pálincás György 409–411
 Pap Dániel 179
 Parti Nagy Lajos 410–412
 Pascal, Blaise 33, 422
 Patai Gizella 309
 Patkó Pista 316
 Patkós György 193, 209
 Pauler Ákos 27, 28, 30, 421, 422
 Pável Ágoston 241
 Pázmány Péter 107, 205
 Pecsevi Ibrahim 16, 389
 Pei, Mario 64
 Pekár Mihály 75
 Pethes Imre 103
 Petőfi Sándor 36, 40, 50, 81, 230, 339, 363, 369, 423, 424
 Petrarca, Francesco 230, 231
 Petronio, Giuseppe 231
 Petz Gedeon 76
 Piloty, Karl Theodor von 89
 Pinker, Steven 68
 Pintér László 12, 233, 369
 Pirandello, Luigi 163
 Pirnát Antal 227, 228
 Piso Jakab 226, 395
 Platón 27, 30, 32, 73, 137, 148, 197, 421, 422
 Pléh Csaba 82
 Plotinosz 422
 Poszler György 82
 Pound, Ezra 254
 Prinz Gyula 242
 Prohászka Lajos 74, 88, 89, 137, 331
 Propp, Vlagyimir 371
 Pusztai József 382
 Quasimodo, Salvatore 230
 Rába György 277
 Radnóti Miklós 180
 Raffaello, Sanzio 32
 Rajnai László 75, 231, 232, 270, 322, 343, 344, 350, 352, 356, 359, 361
 Rákos Sándor 276
 Ráskai Lea 80, 226
 Ravasz László 111
 Reguly Antal 63
 Reinhardt, Karl 139
 Révész Béla 103
 Reviczky Gyula 424
 Rickert, Heinrich 72, 81
 Riedl Frigyes 50–53
 Rilke, Rainer Maria 195, 248, 254
 Rippl-Rónai József 89, 99
 Róheim Géza 319
 Rohonyi Zoltán 207
 Rónai Béla 383
 Róna-Tas András 60
 Rónay György 179, 270, 402
 Rónay László 179
 Rotterdami Erasmus 74, 393, 395
 Rubin Szilárd 277, 404, 406
 Rudolf Steiner 240
 Rupp Kornél 23
 Saba, Umberto 230
 Sajnovics János 61–63
 Sallay Géza 105, 232
 San Sepolcro, Dionigi di 230

- Sapir, Edward 67
 Sármácssy Miklós 367
 Sásdi Sándor 326
 Saussure, Ferdinand de 47
 Scherer, Wilhelm 78
 Schiller, 427, 428
 Schivelbusch, Wolfgang 392
 Schlegel, August Wilhelm 204
 Schmidt József 253
 Schneider Lajos 379
 Schopenhauer, Arthur 92, 197
 Schöpflin Aladár 116, 186, 331, 336, 366
 Schridde Éva 151
 Sebestyén Gyula 376
 Séta Pista 316
 Setälä, Emil 56
 Sík Sándor 29
 Simon István 277
 Simonyi Zsigmond 56
 Skaricza Máté 395
 Solymos Ida 277
 Somlyó György 132
 Somlyó Zoltán 300
 Somos Róbert 27
 Soós Gyula 96
 Sóni Pál 212
 Sötér István 269, 286, 287, 291, 295, 306
 Sövényházi Márta 80
 Spengler, Oswald 73, 330, 422
 Spinoza, Benedictus (Baruch) 31, 421
 Spranger, Eduard 72
 Steindl Imre 96
 Strindberg, August 188
 Stromfeld Aurél 199
 Surányi Miklós 213, 246, 387, 391, 393, 394, 396, 397, 416

 Szabó Aladár 425
 Szabó Dezső 104, 108, 195, 198, 207
 Szabó Júlia 121
 Szabó Lőrinc 331
 Szabó Magda 231
 Szabó Pál Zoltán 116
 Szabó Zoltán 118, 119, 201
 Szakács Eszter 407, 409, 410, 413
 Szántó Tibor 280, 300, 399, 400
 Szarvas Gábor 46
 Sztármári György 14, 226, 393, 395

 Szatyor Győző 323
 Szederkényi Ervin 303, 399
 Szegedy-Maszák Mihály 69
 Székely Bertalan 97, 99, 100, 393
 Székely György 228, 275
 Szekfű Gyula 118, 337
 Szent Ágoston 197, 422
 Szenteleky Kornél 15, 388
 Szentkuthy Miklós 142, 143, 249, 254, 255
 Szép Ernő 179
 Szepeszy Ignác 16, 393, 395
 Szerb Antal 50, 51, 74, 130, 131, 137, 139, 140, 142, 163
 Szilády Áron 23, 24
 Szilágyi János György 130, 146
 Szily Kálmán 47
 Szini Gyula 103
 Szinyei Merse Pál 95, 97–99
 Szinnyei Ferenc 52
 Szókratész 422
 Szophoklész 421
 Szóts István 161
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 56, 200
 Szulejmán, I. 395

 Taine, Hippolyte 95, 421
 Takács Jenő 255, 275
 Takács József 94
 Takács Mária 151
 Takáts Gyula 108, 119, 120, 123, 149–151, 153, 157, 160, 177–182, 185, 186, 225, 297, 397, 400
 Takáts Jenő 403
 Takáts József 187
 Talpassy Tibor 177, 197, 208, 209, 213
 Tamás Attila 250, 253
 Tamási Áron 201, 213
 Táray Ferenc 363
 Tarhanov, Andrej 154
 Tatár György 146
 Tatay Sándor 10, 17, 149–162, 178, 185, 246, 276, 397
 Telegi Miklós 13, 367, 392
 Temesi Mihály 55, 57, 59, 60, 63, 67, 268, 311, 322, 323
 Temesvári Pelbárt 229
 Teodorik 32
 Thalész 422

Thaly Kálmán 49–51

Thienemann Tivadar 10, 16, 19, 25, 26, 51,
52, 69–83, 119, 135, 153, 174, 175, 195, 197,
263, 397, 427

Thiery Árpád 401

Tihanyi Lajos 107

Tímár Árpád 102

Tímár József 363, 365

Tinódi Lantos Sebestyén 81

Toldy Ferenc 46, 76

Tolnai Ottó 147

Tolnai Vilmos 10, 24, 26, 39–54, 119, 120, 153,
175, 178, 241, 263, 397, 423, 425

Tolnay Károly 87

Tormay Cécile 187

Tótfalusi Kis Miklós 275

Tóth Dénes 363

Tóth István 229

Tömörkény István 300

Török Gyula 105, 208

Tüskés Tibor 36, 110, 121, 128, 186, 190, 212,
246, 255, 281, 292, 295, 303, 332, 336, 358,
359, 399, 400, 402, 403, 429

Ujváry Gábor 69

Ungvárnémeti Tóth László 135

Vajda János 424

Vajthó László 367

Válaszúti György 395

Valery, Paul 414

Vámbery Ármin 63, 64, 67

Váradi Péter 230

Varga Erzsébet 379

Varga Zsigmond 65, 67

Vargha Damján 119, 198, 199, 263

Várkonyi Nándor 10, 11, 16, 18, 41–43, 51, 75,
81, 113, 115, 151, 153, 160, 178–180, 194,
198, 212, 240, 241, 246, 250, 254, 263–277,
296–299, 325, 328, 331, 338, 345, 358, 359,
374, 389, 398

Vas István 160, 295

Vass Éva 368

Végh György 277

Végvári Lajos 99

Veres Péter 313, 332

Vergerio, Pier Paolo 226

Vincze Zsuzsa 137

Vitéz János 226

Voigt Vilmos 371, 374

Vörösmarty Mihály 230, 359, 423, 424

Wagner, Richard 92

Walter F. Ottó 139

Wéber Antal 171, 172

Weber, Max 312

Weiss János 135, 148

Weöres Sándor 10, 16–18, 33–38, 123, 126,
149–151, 153, 154, 157, 159, 162, 178, 185,
186, 194, 197, 239–257, 265, 266, 270–273,
275, 287, 288, 297, 300, 305, 324, 325, 389,
394, 397, 398, 414, 416, 417

Weszely Ödön 135

Whitman, Walt 254

Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von 138

Woolf, Virginia 147

Wundt, Wilhelm 70, 309

Ybl Miklós 95–97

Zádor Anna 91, 121, 123

Zentai Tünde 323

Zolnai Béla 74, 337

Zolnai Gyula 425

Zrínyi Miklós 44, 205, 225

Zweig, Stefan 206

Zsikó Gyula 151, 210, 336, 384

Zsirai Miklós 64, 70

A korábban megjelent tanulmányok eredeti lelőhelye

- „Micsoda az ember?” Halasy-Nagy József, a filozófia pécsi professzora: *Jelenkor*, 65. évf. (2022) 7–8. sz. 894–905.
- Tolnai Vilmos és a filológia művészete: *Jelenkor*, 63. évf. (2020) 9. sz. 964–975.
- „Kezdetben vala a mondat”. Klemm Antal, a magyar nyelvtörténet pécsi professzora: *Jelenkor*, 65. évf. (2022) 4. sz. 464–473.
- A szóhagyománytól a nyomtatott könyvig. Thienemann Tivadar, az irodalomtudomány pécsi professzora: *Jelenkor*, 66. évf. (2023) 4. sz. 423–432.
- Fülep Lajos, a művészet filozófusa: *Jelenkor*, 62. évf. (2019) 4. sz. 455–483.
- „A mitológia szövetének nincs szegélye”. Kerényi Károly a pécsi bölcsészkaron: *Jelenkor*, 67. évf. (2024) 10. sz. 1100–1117.
- A Mecsek utcától a Flórián kocsmáig. Akik a pécsi egyetem hallgatói voltak: Tatay Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil, Takáts Gyula és Dénes Tibor (Négy íróportré): *Jelenkor*, 62. évf. (2019) 11. sz. 1264–1288.
- A Batsányi János Társaság a pécsi bölcsészkaron... és a Társaság utóélete: Fejtő Ferenc, Kováts József és Kardos Tibor (Három újabb íróportré): *Jelenkor*, 63. évf. (2020) 2. sz. 171–204.
- Sziget és oázis. Várkonyi Nándor és a Sorsunk: *Jelenkor*, 61. évf. (2018) 10. sz. 1122–1130.
- Az aggodalom kiáltása. Csorba Győző halálpoeitikája (Költészete 1955-ig): *Jelenkor*, 60. évf. (2017) 1. sz. 86–93.
- A „négyéltű nincs-gépezet” és az archívum vágya. Csorba Győző apakomplexusa (eredeti alcíme: Csorba Győző két verséről): *Jelenkor*, 64. évf. (2021) 11. sz. 1200–1204.
- „Mert Pécs a maga múltjával valóban urbs volt”: *Jelenkor*, 54. évf. (2011) 7–8. sz. 804–819.

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu

adatbázisban

KRONOSZ
KIADÓ

Kiadja a Kronosz Könyvkiadó Kft.

Felelős kiadó a Kronosz Kiadó ügyvezetője

Felelős szerkesztő Erőss Zsolt

Nyomdai munkák: Kapitális Nyomda, Debrecen

www.kronoszkiado.hu